

RÉGI MAGYAR MEGFIGYELÉSEK.

366. *Különös birka-nyavalya.* A közéletben múlt 1829-dik esztendőben Rigyitzai birtokomban (Báts Vármegyében) természetményeim között hajdinát is vettettem, melyet azonban, mivel az esztendei mostoha idő folyása, kiváltképpen pedig a nagy szárazság végett úgy szollván minden mag nélkül való hüvelyeket hajtott, kéntelen voltam takarmánynak lekaszáltatni. Múlt Februariusban egy szárnyékban, és egy helyen lévén az ürü falkáim az anya birkákkal, és azok búza szalmával, és szénával élvén, az ürü falkának ugyan a' fent említett hajdina takarmányt adtam, de ezt harmad napnál tovább nem folytathattam, mivel az egész nyájon e' következő nyavalya ütött ki.

Minden nap, kivált reggel kemény hidegek lévén, a' birkáimnak semmi bajok nem volt: felmelegedvén az idő, egyszerre mód nélkül megdagadt a' nyakok, fejek, és a' fülök annyira, hogy lecsüggött, az orrok felett már messziről látható vörösség mutatta magát; ez után másod, és harmad napra olly nagy viszkettség jött reájok, hogy homlokaikról a' bőrt ledörgölték. Minden részekben úgy a' füleken is valami sömör formájú varasodás látszott, mely több napok mulva leesett. Ezen betegségben némelly része a' fejét tsóválván, mint a' vak mindenek neki ment; azonban szemök fehére valamint nyelvök is tiszta volt, és sem szájokban, sem testöknek egyéb részeiben tüzeség nem látszatott. — Én több gazdaságbeli Munkát olvasván, e' veres Orbáncznak (Rothlauf) leírásában azt találtam: hogy ezen nyavalya attól is származhat, ha a' birka olly takarmányt eszik, mellyre a' mint mondják, mérges harmat esett; de ezen véleményemben nem lehetek meggyőződve azon okból, mivel az említett nyavalyának különböző külső jelei vannak, mellyeket az én birkáimnál észre nem vettem, és a' mi több a' birkák mindég jó ízűn ettek, és ittak, 's belőlök ezen nyavalyába egy sem veszett el. Az anya birkák az ürükkel egyféle takar-

mánnyal élvén azzal a' különbséggel: hogy azok hajdina szalmát nem kaptak, meggyőződtem arról: hogy ezen nyavalyát egyenesen az említett takarmány okozta annyival inkább: mivel Juhászaim November vége felé az anya birkáknak szinte azon hajdina szalmát adván és akkor is a' nap melegen szolgálván, ugyan ezen nyavalya ütötte ki magát rajtok. Rigyitzai Kováts Mihály. (H. M. 1830. Első félesztendő 194—195. l.)

367. *A marha-dög hasáékban 1829-ben.*

A' mostani időben a' Tiszán túl való keületben leginkább uralkodó marha-dög nem a lépnek elfenülése (Miltz Brand), hanem a száz rétü gyomornak öszvesülése, vagy is paczal-fene (Leser Dürre), melly közönségesen a' mint a kiküldetett orvosok által tapasztaltatott, tüdő, sőt máj-gyuladással is öszve van szöve, a' paczal úgy megemésztődik, és megszárad, hogy két újjával szélyel tépheti az ember, a' sinlődő marha testi alkotásához, és betegségének kisebb 's nagyobb mértékéhez képest, vagy első, vagy második, vagy harmadik nap, néha későbbre is megdöglik. Ezen mirigy marha-dög olly nagy mértékben dühösködék némelly helyeken, hogy öt darabból kettőt vagy hármat a' mezei-gazdáknak és a' szegény adófizetőnek legnagyobb szomorúságára megölne; de vagynak példák, hogy a' szegény barmok 17 sőt 20 napig is betegen sinlödtek, míg megdögöltek. Ez az öidöklő nyavalya, olly annyira ragadós, hogy az a' béres, vagy tseléd, a ki a' beteg marhával bánt, ha megilleti az egészségest, jó renden megtelik kezétől, főkép pedig ruhájától, sőt ha a' varjú, melly illyen szerű dög-húst evett, a' marhák itatására szolgáló válúból iszik, a' betegséget közli a' vízzel töltött válúval; annyival inkább, ha az egészséges marha távolról is megszagolja a' nyersen lehúzott bőrt, vagy a betegnek kigőzölgésit beszűjja. Innen lette gyümölsős azon marha-tartó gazdáknak abbéli szokása, hogy ilyen veszedelmes időben, mind a' varjúkat, mind a' kutyákat

agyon lövetik, és a' policzia rendelkezéseihez képest az illetén szerentsétségben elhúllott marhákat bőrostól jól mélyen eltemették. El nem mellőzhető az *Új Száson* Tettes Ns. Pest Vgyében tett hasznos tapasztalás, a hol több gazdák azzal óvták marháikat a' dögleletességtől, hogy azok közé lovakat is kötöttek bé, sótt a' ló gánéjt a' helyett, hogy kivitték volna az istállóból, inkább széjjel terítették, annak gőzölgését mentő szernek tartván. (H. M. 1829. Első félesztendő 60, 65. l.)

368. *A Hánságban talált vad ember.* A Hánság nevezetessé lett az újabb időkbe egy vad Embernek története által is. a' ki a' kapuvári erdőbe két halászkóttól fogattatott meg, és a ki még most is a' király tavába lakik, mely egy nem nagy tavatska ezenn motsás közepébe. Azon töbnyire igen el magyarázott historiáktól el távozánn mellyeket az újság levelek ezenn vad ember felől ki hirdettek; én tsak a Hertzegi Protocollum le írását ragasztom ide, mely a Bétsi, Udvari Ujságba is kijött annak idejébe.

»1746be 15 Martiusba Nagy Ferentz és Molnár Mihály Kapuvári Halászok (az első élt még 1797-be) egy gyermeket hoztak bé a kapuvári kastélyba, melly hasonló volt ugyan természetére nézve a' vad állathoz, de teste állására nézve mindenbe meg egyezett egy 10 esztendő gyermekkel, és mint-hogy beszélni nem tudott, feltétel alatt meg kereszteltetett. A gyermek meztelen volt, igen gömbölyű feje, apró szeme, be horpadt ora, széles szája volt, és az egész testénn, még a fejénn is a rendes ember bőr helyett, bizonyos hal héjj forma pénzes héj volt, tetemei igen hosszúk. kivált az ujjai mind a kezén mind lábánn két olyan hosszúk voltak mind rendessenn szokott lenni. Fűnél, szénánál, szalmánál egyebet nem evett, a ruhát magánn meg nem szenvedte, és ha maga körül senkit sem látott egyszerűbe a kastélyt kerítő sántába ugrott, és úgy uszott mind a hal. Közel esztendeig tartatott a gyermek a kastélyba, már kezdett főtt ételket enni és egészszenn ember lenni, ugyan azért Drabantok hittek néki, és nem tartották eléggé szoros szemmel, egyszer a gyermek csak el tűnt és többé nem találtatott. Kétségkívül a kastélyhoz közel fojó Rabtza vízébe ugrott és újra a Hánságba vette magát.« (Hivatal Kantzellária Kapuvár 8. Auguszt 1803.) (Magyar-Ország természeti ritkaságai. Tanárky Mihály. Pozsony és Pest. 1814. 112—113. l.)

369. *Révay Miklós matematikai munkája.* Régen óhajtták már a' Matematikusok, a' Szegleteknek hárommá való osztásokat. Az utóbbiak közzül Metzburg Bétsi Professor Úr is jelenti Munkáiban, hogy ezen Feladásának nem találtatott még Feloldása. Magyar Hazánknak egy Érdemes Túdós fia, T. Révay Úr, az Esztergomi Deák iskoláknál királyi Tanító (a' kinek a' Magyar Literaturában már régtől fogva esmértesek jeles törekedései, 's a' Deák Verseken is hasonló tehetségéről bizonyoságot teszen ki-adott kellemetes Munkája) ezen most múlt őszi üres óráiban próbát tett a' kivánt Feloldásban, 's úgy bizik Találmányában, hogy azzal, mind igazán megálló valóságáért, mind pedig könnyű módjáért, kedvet lel a' Mathematicusoknál. Hiszi azt is, hogy a' Szegleteknek ezen hárommá való osztásokból bizonyosabb útát mutatott a' Karika' foglatatjának négy szegletű térségbe való hoztatására is. A' Munka itt nyomtatattott ki Bétsben ilyen Tzim alatt: Angulorum, Rectaeque Lineae Trisectio, et Consectaria Circuli Quadratio, utramque methodo planissima detexit Joannes Nicolaus Révay, Hungarus Csanadiensis, Presbyter Secularis Dioecesis Jaurinensis, in Gymnasio Regio Strigoniensi Humaniorum Professor Publicus Ordinarius. Viennae ex Typographeo Davidis Hummel, 1797. Rézre metszetett három tábla járul hozzá, melyeket Bikkfalvi Falka Sámuel, Erdélyi fi, nagy szorgalommal ékesen ki-metszett, a' Magyar tehetségnek ezen mesterségben is kitetsző újabb tanúságára. (Magyar Hirmondó Béts 1797 XII-ik szakasz 590—592. l.)

370. *A nagy-váradí Oskolának jeles előmenetele a Természeti dolgok gyűjtésében és megismerésében.* A Nagy-Váradí Oskola (Fő-Gymnasium) különös nyereséggel dicsekedhetik. Ugyanis, nevezetes nyereségnek és szerentsének tarthatja azt a tanuló ifjúság, midőn a természetnek ditső alkotványait nem tsak magyarázva hallhatja, hanem egyszer s mind szemével is szemlélheti. Mert ezek ám a könyvekenn kívül a tanúságnak eszközei, mellyek a tudományoknak mostani folyamatjához képest, az alkalmas Tanítók mellett egygy aránt meg-kivántatnak. — A Nagy-Váradí Görög Fő-Pap és Nagy-Prépost F. T. Áron Jakab Úr, azon városbéli oskolát egy néhány nagy betűs Erdélyi arany és ezüst-termő kövekkel megajándékozta. A Tanítóknak ditséretes igyekezetek ott a többi között abban foglatatoskodik, hogy

több a'-féle Jó-akarokra szert tévén, valamely bő és rendes természetbéli tárházat felállíthassanak. T. Szluha Páter Professor külömbféle hazabéli és külső országi fák nemeinek gyűjtésében munkálódik; Miller és Jósá Uramék pedig a bányásztermő s egyéb kövek körül jelesen forgódnak. Ha a két hazának minden szegletében ilyen igyekezetű Tűdósok találkoznának; tsuda mennyire bővülne a természeti tudomány ezen országoknak gazdag tárházából.* (Magyar Hirmondó 1780. 131. l.)

371. Aranyná változott dióbél. Biperger Ferencz Jósef Úr. Erdélyben a' Bodzai Törő-malomnak Fő-ügyelője a' következő természeti különösseget tette közönségesse. Mint egy öt hete már, úgymond, hogy egy dióbélnek negyed részét (egy cikkk) bírom, melly külső kemény héjjában természetesen volt, mint minden dióbél. De a' dió-bélen 6—7 helyen tiszta természeti hegyi arany vagyon, mellynek jóságát 17—18 karatra lehetne becsülni. Ezen hallatlan természet már elég gondot adhat minden Ásvány-tudósoknak, hogy kifejttesse, hogyan ment fel, s hogyan szállhatta meg különösen ezt az egy dióbelet az arany, a' fa tövéből, a' vastag törzökön, s a' gallyakon keresztül. Ezen különös felfödözés így esett. »Kevés idővel ez előtt u. m. szolgálomnak, egy Verespataki Oláh leánynak (a' hol leányok, 's asszonyok is ismériak az aranyat), néhány krajczárokat adtam az Oláh-Husvéti börtnek vége felé, hogy venne magának diót, melly a' börtben is megengedtetik. Vett diót a leány, 's a' mint egyet felnyitott, azonnal észrevevő egy cikket az aranynak nyomait,

* Bizonyosságul, hogy Magyar országban igen-is sok ki-keresni és vizgálni való eszméletlen dolgok vagynak, a' Tűdósoknak kedveért tsak egygy új példát hozok-elő. *Kőszeg* tájkéán egygy madár fogattott, mellyet azon vidékbéli emberek sem esmérnek, és Sopronban Konrád és Töpler Uramék meg-vizsgálván, sem Linné, sem Brisson rendes jegyzésében fel-nem-találtak; de azon rendbéli (ordo) madarak közül valónak esmérték, mellyeket Linné Ölyvöknek (Accipitres) nevez. Imígy írják le: *Lanius capite cristato, gula et taenia oculari nigra, cauda subaequali apice flavo, remigibus secundariis quatuor apice purpureo.* (Magyar-Hirmondó 1780. 132. l.)

's leánynomnak ajándékozta, ki azt hozzám hozá, hogy megitélném neki, ha vallyon a' diónak sárgálló pontjai való aranyból volnának-e. Mivel erről semmi kétség sem volt, a' mit a' Ts. k. Bányász Tisztséggel is megbizonyíthatok: kezemhez vévém a' dióbelet. Ezen kiúgy ugyan hallatlan ritkaságáért megbecsülhetetlen; mindazáltal én által adom azt a' ritkaság betsüllőjének 100 arany pénzért, ámbár rendkívül való ritkaságára nézve 1000 arany pénznel is többet érhet.« (H. M. 1818. Második félesztendő 38—39. l.)

372. A papiros és első gyártása hazánkban. A' Rongyokból való papiros tsak a' 13-dik Századnak vége felé találtatott-fel. Hazánkban az ilyen irott Papirosnak első Darabja még eddig az, mellyre Kornides akadt Erdélyben, melly-is Gentiilis kardinálnak Benedekhez Erdélyi Püspökhöz bizonyos Levele 1309-dikből. Az első Papiros-malom nálunk Szepesben Lótséhez közel Teplitzka Helységben állítatott-fel 1613-dikben Spillenbergh Sámuel által. (Sokféle. Irá és egybeszedé Sándor István. 1795. III. darab, 37. l.)

373. A dobronai bánya régisége. Selmetzbányáról 24-ik Aprilisben: Két órányi járó-földre esik innen Dobrona Mező-Városa. Ezen Város' mellyékén már hatszáz esztendővel ennek előtte kezdődött volt' a Bányásás, melly annak utánna a' mostoha idők miatt félbeszakadt: de nem régiben újra elővevődött a' már régtől fogva meg-szüntt munka; és már kősziklára is akadtak az Ásók, olyanra, a' melly nem kevés reménységet nyújt a' Bányát miveltető Dobronai Lakosoknak. (Bétsi Magyar Hirmondó 1796, 633—34. l.)

374. Porcellán-agyagélet. Selmetz-Bánya Városával határos a' Úr. Koháry Ferentz Ó Nagysága Szittnyai Dominiuma. Ezen Dominiumnak Prenes Falu nevezetű Helysége mellett, olly agyagra találtak nem régiben, a' mellyből, középszerű portzellán-forma mindenféle edényeket lehet készíteni. Mázsa számra veszik 's hordják el külső távol-lévő Fábrikákba. Most úgy hallatik, hogy maga az Uráság fogna Fábrikát felállítani. Erről az agyagról az a' megjegyzésre méltó, hogy koránt sem olly könnyen lehet ahoz jutni, mint más közönséges agyaghoz; hanem ér után, valamint az arany-, ezüst és más értz-nemekhez. (U. o. 227. l.)

Közli LENGYEL BALINT.



Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)



A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:



Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).



Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedély — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhetsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.